

De vraag ‘wie betaalt voor de kunsten?’ is eeuwig actueel

25 jaar onderzoek naar cultuurbeleid en mecenaat na 1800

Helleke van den Braber

Abstract

This paper explores how an article by Marita Mathijssen on literary subsidies in the nineteenth century (1996, *Nederlandse letterkunde*) has served as a prelude to later research on post-romantic private literary patronage in The Netherlands on the one hand, and Dutch government policy on the other. It provides an overview of research carried out by Dutch researchers since 1996 into practices of and discourses on the public and private support of authors. Over the past two centuries, governments and private citizens have taken care of writers in multiple ways, with varying motives and with varying degrees of success. Since 1996, researchers have researched these practices from a number of angles. One important question they grappled with was whether these forms of public and private support are essentially similar and should be examined as such, or essentially different. Another dilemma: is it more effective to approach and examine writers after 1850 as passive recipients of charitable (emergency) aid, or to emphasize their role as (non)equal partners in the reciprocal relationships they maintained with their public or private benefactors? In the last section of the paper, the author outlines four directions in which (inter)national patronage research could develop over the next 25 years.

Keywords: private patronage, cultural policy, support practices, reciprocity, authorship

1. Inleiding

‘Heeft de overheid na de instelling van het Koninkrijk iets betekend voor de literaire kunstenaar?’ Dat vroeg Marita Mathijssen zich in 1996 af in haar bijdrage aan de eerste jaargang van *Nederlandse letterkunde*. Werden

schrijvers ondersteund door de ambtenaren van Koning Willem I, en zo ja, waarom, volgens welke criteria, en op welke manier? Volgens Mathijssen is zijn beleid het 'beginpunt (...) in de omslag van particuliere bemoeienissen naar overheidszorg'. Hoog tijd voor meer onderzoek, zo schreef ze, want 'de geschiedenis van de relatie tussen de overheid en de literatuur in Nederland is nog niet geschreven' – en over de situatie in de negentiende eeuw was zelfs 'nog helemaal niets bekend'.¹

We zijn inmiddels 25 jaar onderzoek verder. Waar staan we anno 2021? Weten we al of Mathijssens inschatting klopt dat in de negentiende eeuw een einde kwam aan 'particuliere bemoeienissen' met literatuur? En is inmiddels afdoende uitgezocht of Willem I rond 1830 inderdaad een eerste aanzet gaf tot overheidszorg voor de letteren? Ook anno 2021 zijn dit nog zeer relevante vragen. Ze sluiten aan bij thema's die de afgelopen decennia breed zijn omarmd in het letterkundige onderzoek: auteurschap, professionalisering, precariteit, financiering, (on)afhankelijkheid en autonomie, de relatie tussen literatuur en maatschappij, en de institutionele positie van de schrijver. Mathijssen stelt deze kwesties aan de orde voor de periode ná 1800, en dat is een uitstekende keuze, want voor wie geïnteresseerd is in verdienmodellen in de literatuur of in de voorwaarden voor schrijverschap is de negentiende eeuw een onweerstaanbaar interessante periode. In de driehoeksrelatie tussen kunstenaar, burger en overheid gebeurt die eeuw van alles tegelijk. Het verkennende artikel van Mathijssen is belangrijk, omdat de tekst die dynamiek deels blootlegt, maar ook veel vragen onbeantwoord laat. Onderzoekers ná 1996 hebben die vragen opgepakt.

In mijn bijdrage bespreek ik wat de tekst van Mathijssen aan de orde stelt, en op welke manieren haar werk een aanloop is geweest richting later onderzoek naar het Nederlandse beleid en mecenaat in de negentiende en twintigste eeuw. Ik richt me daarbij op wat er sinds 1996 in ons eigen land aan onderzoek is gebeurd; in de noten plaats ik die ontwikkelingen beknopt in een internationale context.² Er is werk verzet, maar toch zitten er ook anno 2021 nog grote gaten in onze kennis over de private en publieke auteursondersteuning na 1800. Die maakte in de late negentiende eeuw een bijzondere (en nog altijd onvoldoende onderzochte) ontwikkeling door, en dat gebeurde opnieuw rond 1930, rond 1960, na de economische crisis van 2010 en tijdens de coronacrisis van 2020.³ Op al deze momenten veranderde niet alleen de *praktijk van*, maar ook het *discours rond* auteursondersteuning, en rond de (gewenste) relatie tussen schrijvers en burgers aan de ene, en tussen schrijvers en overheid aan de andere kant. Meer onderzoek is nodig naar de vraag naar het hoe en waarom.

Het is daarom goed nieuws dat in 2020 aan de Universiteit Utrecht een leerstoel Mecenaatstudies is ingesteld, gericht op precies deze thema's. De leerstoel entameert onderzoek naar mecenaat en cultuurfianciering na 1800, en beslaat een breed terrein. Centrale vraag is op welke manier weldoener, kunstenaar én samenleving⁴ het mecenaat gebruiken om de betekenis te verkennen (en te manipuleren) van noties als kunstenaarschap, burgerschap, inclusiviteit, exclusiviteit, creativiteit, autonomie, identiteit, legitimiteit, culturele waarde en profijt – en ook op welke manier dat van cultuur tot cultuur, van periode tot periode en van cultureel domein tot cultureel domein onderzocht kan worden.⁵ De leerstoel is gericht op onderzoek naar mecenaat en financiering in álle kunsten, maar dat er een letterkundig onderzoeker op is benoemd (schrijver dezes) betekent dat de leerstoel wordt gedragen en gevoed door een rijke traditie: letterkundigen doen al decennialang onderzoek naar mecenaat.⁶ Met name naar de periode vóór 1800 werd – en wordt – op dat terrein door Nederlandse letterkundigen belangrijk onderzoek verricht.⁷

2. 'Een bijna modern subsidiebeleid': onderzoek naar de geschiedenis van het cultuurbeleid na 1996

In 'Literaire subsidies in de negentiende eeuw?' gaat Marita Mathijsen op zoek naar vroege tekenen van overheidsbemoediging met de literatuur. Ze raadpleegde de archieven van het ministerie van Binnenlandse Zaken, waaronder de kunsten ressorteerden, en ging op zoek naar vormen van structurele ondersteuning aan schrijvers en publicaties tussen 1830 en 1840. Haar artikel biedt volop zicht op de criteria waaraan schrijvers en boeken moesten voldoen om voor ondersteuning in aanmerking te komen. Het is interessant om te zien hoe ordelijk ambtenaren dat in die tijd aanpakten: bij verzoeken om intekening op publicaties volgde een systematische beoordeling met duidelijke normen en een voorspelbare toekenning en afwijzing. Net als nu dus, en daarom kenschetst Mathijsen dit deel van het cultuurbeleid als 'bijna modern'. De toekenning van gratificaties echter ging nog op ouderwets charitatieve basis: hoe armlastiger de schrijver, hoe meer kans op ondersteuning. Daar 'lijkt de letterkundige subsidie meer op een liefdadige aalmoes'. Voor beide vormen (intekening en gratificatie) gold dat de moraal van product en producent in orde moesten zijn, en dat werken waarin de nationale historie of het grootse karakter van de natie centraal stonden meer kans op aanmoediging maakten.

Mathijsen laat in haar tekst twee dingen goed zien. Ten eerste: dat auteursondersteuning om méér gaat dan om geld alleen. Steun aan schrijvers kan ook niet-materiële vormen aannemen. Dat is een belangrijk inzicht, dat in de jaren na haar artikel verder is uitgewerkt door andere onderzoekers. Mathijsen formuleerde het zo:

Bij het begrip 'ondersteuning' (...) ging [het] ons niet alleen om het achterhalen van financiële hulp, maar wilden wij ook zicht krijgen op bevordering door morele steun, erkenning, goedkeuring of andere vormen van immateriële beloning.

Hier worden de grenzen van wat we tegenwoordig doorgaans onder mecenaat verstaan op een vruchtbare manier opgerekt: het geven van niet-tastbare zaken als aanmoediging en erkenning is óók mecenaat, stelt Mathijsen terecht, omdat ook die vorm van steun de carrières van schrijvers bevordert.

Ten tweede maakt het artikel duidelijk hoe fluïde de grenzen tussen publieke en private ondersteuning waren in de negentiende eeuw. Mathijsen behandelt beide vormen als twee loten aan één stam: ze besteedt aandacht aan het ambtelijke cultuurbeleid, maar geeft ondertussen ook een heel rijtje losse voorbeelden van ondersteuning die niet publiek was maar privé, en die niet door de koning of de overheid, maar door literatuurminnende burgers aan schrijvers werd verleend. Ze hanteert in haar artikel dus een hybride opvatting van wat mecenaat is of kan zijn, en geeft daarin zowel steun uit private als uit publieke bron een plek. Die visie is in het onderzoek dat sindsdien is verricht grotendeels losgelaten: ná 1996 hebben onderzoekers steun uit de schatkist en steun uit privé-middelen veelal benaderd als uiteenlopende en apart van elkaar te onderzoeken modellen – óók als het onderzoek naar de negentiende eeuw betreft.

In die ontwikkeling is het boek *Patronen van patronage. Mecenaat, protectoraat en markt in de kunstwereld* van cultuursocioloog Erik Hitters belangrijk geweest.⁸ Het verscheen in 1996, net als het artikel van Mathijsen, en stelt voor de financiële relatie tussen kunstenaar en samenleving te onderzoeken vanuit drie modellen: dat van het privé-mecenaat (dominant tot 1940), van het overheidsprotectoraat (dominant tot 1980), en van de markt (dominant vanaf 1980). Mecenaat, protectoraat en markt, zo stelt Hitters, bemiddelen ieder op hun eigen wijze tussen kunstenaar en samenleving, en kennen elk hun eigen aanjagers (en afremmers), hun eigen organisatiewijze, hun eigen financieringsbron en hun eigen legitimatielogica. Onderzoekers doen er daarom goed aan om ze ieder op hun eigen merites te bekijken, óók als ze dooreen lopen of zich als elkaar voordoen.⁹

Enkele jaren later volgde historicus Roel Pots dat advies op. Hij promoveerde in 2000 op wat inmiddels geldt als een standaardwerk op het gebied van de geschiedenis van het negentiende en twintigste-eeuwse cultuurbeleid.¹⁰ In zijn *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland* werkt Pots in de breedte uit wat bij Mathijssen nog een verkennende aanzet bleef, en plaatst hij (zonder naar haar te verwijzen overigens!) haar bevindingen in context. Pots beschrijft het Nederlandse cultuurbeleid vanaf de Bataafse Revolutie, en besteedt daarbij ook uitgebreide aandacht aan de overheidsondersteuning van schrijvers, boeken en bibliotheken. Hij laat zien dat Koning Willem I zich daar persoonlijk mee bemoeide, en regelmatig met zijn ambtenaren en ministers in conflict kwam. Of de koning ook zélf schrijvers ondersteunde vermeldt Pots – Hitters indachtig – niet, wél dat hij vond dat er in het cultuurbeleid volop ruimte moest worden geboden aan het particuliere initiatief. De overheid was er om voorwaarden te scheppen, de rest was aan de burger.¹¹

En voelde de negentiende-eeuwse welgestelde burger zich daardoor aangesproken? Ja, maar dat duurde nog een halve eeuw, zo werd eind jaren negentig uit nieuw onderzoek duidelijk. Toen verscheen een golfje aan publicaties over het zogenaamde 'stadsmecenaat': de intensieve en vruchtbare publiek-private samenwerking tussen rijke burgers en de overheid.¹² Die samenwerking leidde rond 1880 in tal van steden tot de (grotendeels particulier gefinancierde) bouw van stedelijke concertgebouwen, musea, schouwburgen en andere cultuurtempels. Burgers sloten zich daarvoor aan in donateurskringen, en die kringen betaalden én bepaalden samen met de stadsbesturen wat er in de gebouwen gebeurde. Tot ver in de twintigste eeuw zou de stedelijke burgerlijke elite op deze manier een flinke vinger in de pap houden, en richting geven aan het culturele leven. In sommige steden nam de gemeentelijke overheid de financiering en het beheer van culturele instellingen pas in jaren zestig helemaal in eigen hand.¹³

Sinds 2018 zet neerlandicus Laurens Ham de door Roel Pots ingezette lijn voort. Ook hij concentreert zich op de ondersteuning van auteurs en publicaties uit publieke middelen. Maar met een twist, want Ham onderzoekt in zijn VENI-project *The Author as Policy Officer: Dutch Literary Policy From Below (1960s-today)* niet alleen het letterenbeleid zoals dat sinds de jaren zestig en zeventig is gevoerd, maar ook de manier waarop schrijvers dat beleid, via hun reacties, mee hebben gevormd, gestuurd en beïnvloed. Ham ziet de relatie overheid-auteur dus niet als eenrichtingsverkeer, maar als fundamenteel relationeel, en zelfs wederkerig. Dat betekent dat hij (en dat is nieuw!) de schrijver niet benadert als passieve ontvanger van top-down gestructureerde, al dan niet charitatieve (nood)hulp, maar als – al dan niet

volwaardige – partner in een relatie die in voortdurende interactie vorm krijgt. Die belangstelling voor interactie en wederkerigheid is relevant, omdat het aansluit bij ontwikkelingen in het (inter)nationale onderzoek naar het privé-mecenaat – zoals in de paragraaf hieronder zal blijken.

Hitters, Pots en Ham hebben dus gedaan waar Mathijssen in 1996 op hoopte. Ook Janneke Weijermars, die in 2012 het cultuurbeleid van Willem I in de Zuidelijke Nederlanden onderzocht, leverde een belangrijke bijdrage.¹⁴ Aan de andere kant werd ook een aantal stappen *niet* gezet: in 2006 ontbrak een reflectie op auteursfinanciering en letterenbeleid in de belangrijke bundel *De productie van literatuur: het Nederlandse literaire veld 1800-2000*.¹⁵ Twaalf jaar later werd géén hoofdstuk over letterenbeleid opgenomen in de bundel *Cultural Policy in the Polder* (2018) en ook in *Medemakers. Sociologie van literatuur en andere kunsten* (2018), gericht op de afgelopen drie eeuwen, wordt amper gereflecteerd op beleid en overheid.¹⁶

3. Een nieuwe *return on investment*. Onderzoek naar modern privé-mecenaat sinds 1996

Wat gebeurde er ondertussen met die ándere loot aan de stam: het privé-mecenaat in de letteren? Mathijssen geeft daar een dubbel signaal over. Enerzijds geeft ze aan dat er na 1800 een ‘omslag’ plaatsvindt van particuliere bemoeienissen naar overheidssteun. Anderzijds somt ze een handvol losse voorbeelden op van schrijvers die wel degelijk particuliere steun genoten. Twee zaken vallen op: al die voorbeelden komen uit de periode 1865-1900 – een halve eeuw láter dus dan de periode 1830-1840 waar Mathijssen zich op richt. En: Mathijssen noemt wel de ontvangers (Multatuli, Bosboom-Toussaint, Van Deysse) maar zegt in veel gevallen niets over de gevers.¹⁷ Ze vraagt zich niet af wie die weldoeners waren, noch wat ze zochten bij de schrijvers die ze ondersteunden.

Op deze vragen is sinds 1996 een uitgebreid antwoord gekomen. In 2002 promoveerde ik op het proefschrift *Geven om te krijgen. Literair mecenaat in Nederland tussen 1900 en 1940*, gericht op privé-ondersteuning van schrijvers in de eerste helft van de twintigste eeuw.¹⁸ Tussen 2013 en 2019 deed ik onderzoek naar de voorafgaande periode 1860-1900.¹⁹ Geïnspireerd door de theorievorming van sociologen als Pierre Bourdieu en Howard Becker was de centrale vraag steeds die naar *relatie* en *interactie*: wat hadden schrijvers en weldoeners eind negentiende en begin twintigste eeuw bij elkaar te zoeken?²⁰ Wat ging er waarom tussen hen over tafel? En welke invloed had hun uitwisseling op wat auteurs konden schrijven en publiceren? Die laatste

vraag sluit naadloos aan op het artikel van Mathijssen, die immers hetzelfde aan de orde stelde voor de relatie schrijvers-overheid.

Ik kwam tot twee opvallende conclusies. Ten eerste: dat het literaire mecenaat verre van verdween in de negentiende eeuw, en rond 1880 en later zelfs een opmerkelijke comeback maakte. Van een 'omslag' zoals Mathijssen die voor zich zag bleek dus maar beperkt sprake. En ten tweede: dat de eind negentiende- en begin twintigste-eeuwse privé-weldoeners een wat andere 'return on investment' konden verwachten dan weldoeners die in eerdere periodes actief waren. Van oudsher ondersteunen weldoeners schrijvers door het geven van (project)geld of toelages, het bieden van werkruimte of -tijd, het geven van toegang tot connecties en netwerken, of via impliciete of expliciete goedkeuring, morele steun of aanmoediging. Wat schrijvers hun weldoeners *teruggeven* is van oudsher een zekere mate van zeggenschap over wat zij schrijven of publiceren, plus een zeker recht om publiekelijk te pronken met de relatie en met het werk dat uit de relatie voortkomt.²¹ Historisch letterkundige Nina Geerdink promoveerde in 2012 op belangrijk onderzoek naar het zeventiende-eeuwse mecenaat rond Jan Vos, en liet zien dat op deze manier een ruil vorm kreeg waar beide partijen voordeel bij hadden.²² Wat de mecenas te bieden had was materieel én niet-materieel van aard, zo constateerde ze. En: de uitwisseling slaagt beter en duurzamer naarmate de ruil wederkeriger is. Geerdink liet zien dat de gedichten van Vos daar een cruciale bemiddelende rol in speelden.²³ Voor een schrijver als Vos pakte deze uitwisselingsmodus goed uit, maar de ruil kan ook een zeker risico voor auteurs met zich meebrengen: schrijvers die hun weldoener gelegenheid geven tot een vorm van zeggenschap of openlijk pronken, lopen de kans ten prooi te vallen aan de bemoeizucht, dominantie of veeleisendheid van hun weldoener.

Wat er eind negentiende eeuw verandert is dat deze (machts)balans tussen schrijver en weldoener geleidelijk omdraait. De massamarkt voor literatuur ontstaat, en dat helpt de professionaliserende schrijver het langzamerhand zonder weldoener te stellen. Er was inmiddels brood te verdienen met de verkoop van hun werk aan een anoniem publiek.²⁴ Toch was dit niet voor iedere kunstenaar een haalbare of aantrekkelijke optie. Sommige auteurs keken uit principe neer op commerciële kunst, of wisten met hun (experimentele of vernieuwende) werk geen publiek te bereiken. Deze groep bleef behoefte houden aan een mecenas – maar dan wel een weldoener-nieuwe stijl, aan wie ze nieuwe eisen en nieuwe grenzen konden stellen. Onder invloed van een Romantische opvatting van kunstenaarschap raken schrijvers doordrongen van een nieuw besef van hun eigen waarde en betekenis.²⁵ Vanaf nu staat in hun werk vaker hun artistieke autonomie voorop, wordt authenticiteit en

trouw aan de eigen artistieke visie een belangrijke norm voor kwaliteit, en zijn hun eigen ideeën en idealen altijd leidend. Die van de mecenas krijgen veel minder ruimte. En daarom maken de twee klassieke tegenprestaties die vóór eind negentiende eeuw gebruikelijk waren (het recht op zeggenschap en het recht op publiekelijk pronken) plaats voor drie nieuwe. Auteurs belonen weldoeners in dit nieuwe model met (1) een ‘warm glow’ van culturele en persoonlijke zingeving en waardering (het gevoel iets mogelijk te maken dat anders nooit was ontstaan), (2) een exclusief en eervol recht op inzicht in, kennis van en nabijheid tot het creatieve proces en tot het (vaak in de maatschappelijke marge gepositioneerde) schrijverschap van de auteur, en (3) nog steeds het recht om te pronken – nu niet meer publiekelijk, maar louter in een kleine (elitaire) kring van cultuurkenners en ingewijden. In die kring levert het steunen van de juiste kunstenaars erkenning en status op.

Welk soort schrijver profiteert hiervan? Mathijsen noemt in 1996 onder andere Multatuli en Van Deyssel als ontvangers van privé-ondersteuning. En inderdaad waren het vooral de schrijvers met een visie op kunstenaarschap waarin autonomie en anti-maatschappelijkheid een rol speelden die zich prettig voelden bij dit moderne mecenaat. Deze auteurs omringden zich graag met mensen die niet zozeer (charitatief) hun maatschappelijke nood wilden lenigen, maar hen bijstonden om hun unieke talent en creativiteit te beschermen en te stimuleren.²⁶

Ik trok hierboven via het werk van Geerdink een diachrone lijn tussen de zeventiende en de negentiende eeuw. In 2020 verscheen een themanummer van *Nederlandse letterkunde* waarin die diachrone lijn nog wat verder werd uitgerekt: historisch én modern letterkundigen bekeken in dat nummer (de stand van het onderzoek naar) de verdienmogelijkheden van auteurs van de Middeleeuwen tot nu.²⁷ We keken (in lijn met Hitters) naar markt, mecenaat en overheid als drie separate modellen, maar hadden volop oog voor de manier waarop schrijvers die modellen met elkaar combineerden. Onze conclusie was dat auteurs in alle perioden marktverdiensten, mecenaatsverdiensten en overheidsverdiensten hebben afgewisseld en gemixt. Welke concrete verdienmogelijkheden er zijn verandert voortdurend, maar hybriditeit is een constante. Ook constateerden we dat auteurs een van periode tot periode variërende noodzaak voelen tot het bewaken van hun onafhankelijkheid, en tot verhulling dan wel onthulling van hun economische profijt. Er rust in het verlengde daarvan een taboe op het (openlijk) verdienen aan literatuur dat van alle tijden is, en dat door de eeuwen heen wordt gevoed en in stand gehouden door zowel marktgerichte als niet-marktgerichte schrijvers.

4. De volgende 25 jaar: nieuwe richtingen

De vraag 'wie betaalt voor de kunsten?' is eeuwig actueel. Er liggen twee andere tijdloze vragen aan ten grondslag: die naar de relatie tussen kunstenaar en samenleving, en die naar het maatschappelijke draagvlak voor investeringen in cultuur. Overheden en burgers hebben zich de afgelopen twee eeuwen op verschillende manieren, met uiteenlopende motieven, en met wisselend succes over schrijvers ontfermd.²⁸ De noodzaak daartoe is nog altijd aan de orde, en daarover werd het afgelopen jaar, in het kielzog van de coronacrisis, weer uitgebreid gedebatteerd. Er verschenen tal van rapporten over de preciaire positie van de literaire maker aan de ene kant, en de bereidheid van de burger en de overheid om die precariteit op te vangen aan de andere.²⁹ De letterkundig onderzoekers van de toekomst zullen garen spinnen bij al die data. Welke richting zal hun werk de komende 25 jaar nemen? Het Nederlandse en internationale onderzoek sinds 1996 overziend tekenen zich vier richtingen af.

Relationaliteit

We hebben gezien dat letterkundig onderzoekers de afgelopen jaren een begin hebben gemaakt met het verkennen van de relationele logica van ondersteuningsrelaties. Hoe staan gevers en ontvangers tegenover elkaar, wie is op welke manier afhankelijk van wie, en hoe vormt, stuurt en beïnvloedt (het gebrek aan) wederkerigheid hun relatie? Wat onderzocht kan worden is hoe beide partijen hierin samen zoeken naar balans, en toewerken naar een relatie waarin beide partijen het gevoel hebben er evenveel te hebben ingestopt als uitgehaald. Uitgangspunt hierbij is dat de een geeft – op voorwaarde dat de ander teruggeeft. Een vraag voor toekomstig onderzoekers is: waar kunnen de tegengiften die schrijvers aan hun gevers bieden dan precies uit bestaan?³⁰ En waar hebben ze de afgelopen eeuwen uit bestaan? Het delicate 'over en weer' van de uitwisseling laat zich prachtig onderzoeken aan de hand van private geefrelaties, maar – zo leert ons het VENI-onderzoek van Ham – ook aan de hand van de band tussen schrijvers en overheid. Ze laten zich ook uitstekend diachroon stellen: hoe heeft (de praktijk en beleving van, en de beeldvorming rond) afhankelijkheid, balans en wederkerigheid zich van periode tot periode ontwikkeld?³¹

(On)afhankelijkheid en agency

De vraag naar de (on)afhankelijkheid van de schrijver raakt aan een veel bredere vraag naar de voorwaarden voor auteurschap en literaire productie. Hoeveel *agency* heeft de auteur zélf om die voorwaarden te bepalen?

Internationaal verschijnt de laatste jaren veel onderzoek naar de precariteit van het beroep van maker, en naar de (wankele) positie van de meer of minder professionele schrijver in de ‘waardeketen’ van manuscript naar boek.³² Hoe bepalen en ervaren schrijvers hun waarde in dit krachtenveld? Welke soorten waarde kennen ze toe aan hun schrijverschap? Hoe legitimeren ze hun positie? Dat zijn vragen die juist voor het onderzoek naar mecenaat van belang zijn, omdat elke mecenaatsrelatie neerkomt op een dynamische uitruil van waarde – een uitruil die soms lukt, maar vaak ook om allerlei redenen mislukt.³³ Welke soort waarde *is* het precies die schrijvers in die ruil op tafel denken te kunnen leggen? Wat hebben ze in die positionering op hun gevers te veroveren, en wat te verdedigen? Het antwoord op die vraag is per cultureel domein en per periode verschillend, en dat maakt de vraag naar auteurs(on)afhankelijkheid en *-agency* bij uitstek geschikt om vergelijkend en diachroon aan de orde te stellen.

De rol van de tekst

In relaties tussen weldoeners en schrijvers speelt het kunstwerk een cruciale rol. De tekst die geschreven wordt door de een en mogelijk gemaakt door de ander staat als een bemiddelend, maar ook potentieel polariserend en betwist ‘ding’ tussen beide partijen in. Zonder tekst geen relatie: het is het focuspunt van de interactie. Die bemiddelende functie van de tekst is uiterst interessant, en daarom zijn er de afgelopen jaren inspirerende vragen over gesteld – met name door onderzoekers van de pre-romantische periodes.³⁴ Die vragen zijn echter juist *vermeden* door onderzoekers die zich op de postromantische periode richten. Dat is invoelbaar, want zij constateerden een belangrijke omslag: het wordt vanaf de negentiende eeuw voor weldoeners toenemend taboe om zich inhoudelijk te bemoeien met wat de schrijver *is* en *maakt*. Geveer en ontvanger onderhandelen vanaf dat moment niet meer over de (mogelijke, of gewenste) vorm en inhoud van de tekst. Dat betekent dat de literaire tekst na 1800 zijn bemiddelende functie tussen geveer en ontvanger dus geleidelijk kwijtraakt. Maar de laatste vraag is daarover nog lang niet gesteld. Want: *hoe* precies? In welke stadia vond dit proces plaats, met welke legitimatie, en met welke gevolgen voor de geefrelatie?³⁵ Bijkomende vraag: als vorm en inhoud van de literaire tekst na 1850 buiten alle onderhandelingen valt, is er dan voor de literatuurwetenschapper nog wel wat te onderzoeken aan de relatie tussen geveer en ontvanger? Provocerend gesteld: we kunnen als geesteswetenschappers, als de tekst ‘niet meer mee doet’, het onderzoek naar mecenaat ná 1850 wellicht beter overlaten aan onze collega’s bij cultuursociologie. Of niet, mecenaatonderzoekers van de toekomst?

De lezer als gever

De eenentwintigste eeuw zou weleens de geschiedenis in kunnen gaan als de eeuw waarin de collectieve mecenas het overnam van de individuele. Schrijvers en boekhandels zochten de afgelopen tien jaar vaker steun bij trouwe *communities* dan bij gulle eenlingen. Ze creëerden pagina's op crowdfundingplatforms als Voordekunst of Patreon, plaatsten een doneerknop op hun website, richtten vriendenkringen en coöperaties op, en nodigden welwillende gevers (vaak met succes!) uit zich collectief aaneen te sluiten voor de ondersteuning van hun literaire project, boekbedrijf of schrijversloopbaan.³⁶ Het is in dit mecenaat niet meer de rijke weldoener of de overheid die aan zet is, maar de 'gewone lezer'. Een vorm van modern *citizen engagement* dus, dat volledig in lijn is met de veel bredere neiging van moderne, betrokken burgers om het heft in eigen hand te nemen en zich collectief in te zetten voor zaken die ze niet meer willen overlaten aan de overheid of de markt alleen.³⁷ Feest voor de onderzoekers van de toekomst, want er valt van alles te onderzoeken aan dit lezersmecenaat, en aan het engagement en gevoel van 'eigenaarschap' dat eraan ten grondslag ligt. Hoe en waarom ontwikkelen groepen lezers zich tot ambassadeur, 'vriend' of ondersteuner van schrijvers, boekhandels, uitgevers of festivals? Welke middelen hebben schrijvers in handen om de betrokkenheid van hun lezers aan te jagen en te legitimeren? Wat helpt deze vorm van collectief mecenaat verder, en wat remt het? Het zijn prikkelende vragen, waar het mecenaatonderzoek moeiteloos 25 jaar mee vooruit kan.

Noten

1. Mathijsen (1996), 85.
2. Het aantal onderzoekers dat zich in Nederland de afgelopen 25 jaar bezighield met onderzoek naar mecenaat sinds 1800 is relatief beperkt; alleen al daarom is inzicht in het bloeiende internationale onderzoek rond dit thema onontbeerlijk. De afgelopen decennia kwamen nieuwe (theoretische en methodologische) impulsen voor de mecenaatstudies net zo vaak vanuit de (internationale) cultuursociologie en culturele economie als vanuit de humaniora; waar mogelijk verwijs ik daarom ook naar ontwikkelingen in die disciplines. Uitwisseling tussen onderzoekers uit deze wetenschapsgebieden komt nog te weinig op gang; hopelijk verandert dit komende jaren, want voor een uitgebalanceerd, multi- en interdisciplinair mecenaatonderzoek is meer samenwerking en meer kennis van elkaars werk onontbeerlijk.
3. Voor ontwikkelingen in (het publieke debat over) auteursondersteuning rond 1930 zie Van den Braber (2002), 85-148 en Van den Braber (2009).

- Voor die rond 1960 zie Van den Braber, Buelens, Ham, Pargentino & Van de Warenburg (2021) en Ham (te verschijnen), en voor de ontwikkelingen rond 2010 en 2020 zie Van den Braber (2021B). Voor meer inzicht in de huidige precariteit van Nederlandse makers en de rol die individueel mecenaat kan spelen in het voorkomen daarvan zie Voordekunst & Van Dooren Advies (2020).
4. In deze trits ontbreekt de term 'overheid'. De leerstoel richt zich op onderzoek naar praktijk van en beeldvorming rond *private* steun aan de kunsten. Overheidssteun is uiteraard niet minder interessant, maar komt in het onderzoek dat vanuit de leerstoel wordt verricht alleen in beeld voor zover cultuurbeleid impact heeft op de keuzes van (of beeldvorming rond) private weldoeners of de kunstenaars die door hen ondersteund worden.
 5. Van den Braber (2021A).
 6. Ook kunsthistorici en musicologen houden zich van oudsher met het thema bezig; het mecenaatonderzoek is stevig geworteld in de geesteswetenschappen. Maar ook vanuit de sociale en economische wetenschappen wordt onderzoek gedaan naar filantropie in de kunsten. Aan de Vrije Universiteit gebeurt dat door de onderzoekers van het Centrum voor Filantropische Studies, aan de Erasmus Universiteit door onderzoekers van de Erasmus School of History, Culture and Communication, en aan de UvA door onderzoekers van de programmagroep Cultural Sociology.
 7. Onder andere door de mediëvisten Frits van Oostrom, Remco Sleiderink, Johan Oosterman en Dieuwke van der Poel, door neo-latinist Susanna de Beer, en door vroegmodern letterkundige Nina Geerdink – over wie hieronder meer. Voor een uitgebreider overzicht van de stand van het literair-historische onderzoek naar mecenaat zie Van den Braber, Bax, Geerdink, Oosterman & Ham (2020), noot 6, 8 en 9.
 8. Hitters (1996).
 9. Ook internationaal zijn er rond deze tijd belangrijke ontwikkelingen in het onderzoek naar cultuurbeleid: zo ziet in 1994 het *International Journal of Cultural Policy* het licht. Inmiddels zijn 27 jaargangen verschenen. Het interdisciplinaire tijdschrift vat cultuurbeleid op als 'the promotion or disparagement of particular cultural practices and values' door overheden, en publiceert werk van o.a. sociologen, communicatiewetenschappers, beleidskundigen en geesteswetenschappers. Het besteedt veel aandacht aan de geschiedenis van het moderne cultuurbeleid, aan publiek-private samenwerking en aan bedrijfssponsoring van de kunsten, en heeft volop oog voor het internationale letterenbeleid (Taylor & Francis).
 10. Pots (2000).
 11. Klaus Beekman schetst het verhaal van het letterenbeleid vanaf de negentiende eeuw nogmaals, in kort bestek, in Jansen & Laan (2015), 285-305.
 12. Hitters (1996), De Klerk (1998), Bank (1999). Ook in Duitsland verschijnt tussen 1997 en 1999 veel onderzoek naar publiek/private samenwerkingen in de negentiende eeuw zie Frey (1999), Gahtgens (1998), Gahtgens & Schnieder (1998), Hermsen (1997), Kocka & Frey (1998). Enkele jaren later

- volgde ook onderzoek naar dit type samenwerking in de USA in de negentiende eeuw zie Adam (2004) en (2009).
13. Internationaal werd in 2015 een belangrijke stap gezet in het onderzoek naar de relatie tussen maker, burger en overheid met de publicatie van de reeks *New Directions in Cultural Policy Research* (Palgrave) onder redactie van Eleonora Belfiore. Inmiddels zijn 16 titels verschenen. Belfiore zelf redigeerde een in 2019 verschenen deel over de geschiedenis van het Britse cultuurbeleid sinds de achttiende eeuw, zie Belfiore & Gibson (2019).
 14. Weijermars (2012).
 15. Dorleijn & Van Rees (2006).
 16. Van Meerkerk & Van den Hoogen (2018); Laan (2018).
 17. Mathijsen (1996), 85 somt in haar tekst drie schrijvers op voor wie particuliere inzamelingen werden gehouden; alleen bij de steun aan Multatuli licht ze toe wie de initiatiefnemers (collega-schrijver Johannes van Vloten) dan wel gevers waren (de gefortuneerde schrijver/schilder Johannes Zürcher).
 18. Van den Braber (2002).
 19. Van den Braber (2013), (2014), (2016), (2017) en (2019).
 20. Bourdieu (1986) en (1994); Becker (1982).
 21. In 2009 gaven kunsthistoricus Jonathan Nelson en econoom Richard Zeckhauser een belangrijke nieuwe impuls aan het internationale vroegmoderne én moderne mecenaatonderzoek. Zij betogen dat er bij mecenaat altijd sprake is van een driehoeksrelatie tussen kunstenaar, mecenas en publiek en dat die relatie onderzocht kan worden via een focus op economische theorievorming rond schaarste/overvloed en *game theory*, zie Nelson & Zeckhauser (2009).
 22. Geerdink (2012).
 23. In haar VENI-onderzoek *Poets & Profits. A New History of Dutch Literary Authorship (1550-1750)* werkt Geerdink de relatie tussen mecenaat en professionalisering verder uit en onderzoekt ze welke mogelijkheden en beperkingen voor financieel gewin er voor Nederlandse auteurs bestonden in de vroegmoderne tijd.
 24. In 2015 constateerden Bouwmeester, Geerdink & Ham in *Nederlandse letterkunde* echter dat literatuurhistorici de broodschrijver door de eeuwen heen telkens opnieuw geboren zien worden, zie Bouwmeester, Geerdink & Ham (2015).
 25. Krul (1998).
 26. Voor de weldoeners rond Van Deyssel en Bosboom-Toussaint zie Van den Braber (2002), voor die rond Multatuli Van den Braber (2013) en (2017).
 27. Oosterman, Van den Braber, Geerdink & Ham (2020).
 28. Zie voor de manier waarop burgers en overheid die investeringen legitimeerden Hitters (1996); zie voor de periode na 1945 bovendien de uiterst heldere en scherpe analyse van Oosterbaan Martinius (1990).
 29. Bijvoorbeeld Boekmanstichting (2021), Van den Braber, Buelens, Ham, Pargentino & Van de Warenburg (2021), Van den Broek (2020), Voordekunst & Van Dooren Advies (2020), Ape Onderzoek en Advies (2016), De Goede,

- Schrijvers & Visser (2018). KVB Boekwerk houdt online voortdurend een vinger aan de pols: <https://kvbboekwerk.nl/monitor/makers/royaltys-en-de-inkomenspositie-van-auteurs>. Internationaal verscheen onder andere EENCA (2020).
30. Van den Braber (2021A); zie ook Nelson & Zeckhauser (2009).
 31. Zie voor een aanzet tot een mogelijk antwoord Van den Braber, Bax, Geerdink, Oosterman & Ham (2020).
 32. Zie bijvoorbeeld Newsinger & Serafina (2021), Fürst (2019), Childress (2019), McRobbie (2016) en Pang (2015).
 33. Van den Braber (2021A).
 34. Onder andere door Geerdink (2012) en – minder expliciet – Van der Poel (1996) (in een artikel dat, net als Mathijssen (1996), gepubliceerd werd in de eerste jaargang van *Nederlandse letterkunde*).
 35. Van den Braber (2017) geeft een indruk van de fricties die de overgang tussen beide modellen met zich meebracht.
 36. Swords (2017), Voordekunst & Van Dooren Advies (2020). Masterstudent Maaïke van Leendert doet momenteel aan de Radboud Universiteit onderzoek naar schrijvers die via doneerknoppen of sociale media een hulpvraag stellen aan hun lezers (<https://theses.uibn.ru.nl/handle/123456789/11908>). Zie voor boekhandelscoöperaties ook Van den Braber, Buelens, Ham, Pargentino & Van de Warenburg (2021).
 37. De Moor (2013).

Literatuur

- Adam, T., *Buying respectability. Philanthropy and Urban Society in Transnational Perspective, 1840 to 1930s*. Bloomington, Indiana University Press, 2009.
- Adam, T. (red.), *Philanthropy, Patronage, and Civil Society: Experiences from Germany, Great Britain and North America*. Bloomington, Indiana University Press, 2004.
- Ape Onderzoek en Advies, *Inkomensonderzoek schrijvers en vertalers. Een kwantitatief onderzoek naar de inkomsten van schrijvers en vertalers over de belastingjaren 2013 en 2014*. Den Haag, Ape Public Economics, 2016. http://www.letterenfonds.nl/images/2016-05/inkomensonderzoek-schrijvers-en-vertalers_ape_rapport-1421.pdf.
- Bank, J., *Stads mecenaat en lokale overheid. Honderd jaar private en publieke kunstbevordering in Amsterdam 1899-1999*. Amsterdam, Boekmanstichting, 1999.
- Becker, H., *Art worlds*. Berkeley, University of California Press, 1982.
- Belfiore, E. en L. Gibson (red.), *Histories of Cultural Participation, Values and Governance*. New Directions in Cultural Policy Research. London, Palgrave Macmillan, 2019.

- Boekmanstichting, *Ongelijk getroffen, ongelijk gesteund. Effecten van de coronacrisis in de culturele sector*. Amsterdam, Boekmanstichting, 2021. https://www.boekman.nl/wp-content/uploads/2021/05/Ongelijk-getroffen-ongelijk-gesteund_def.pdf.
- Bourdieu, P., *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris, Seuil, 1994.
- Bourdieu, P., 'The forms of capital', in: John Richardson, *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport, Greenwood, 1986, 241-258.
- Bouwmeester, G., N. Geerdink en L.J. Ham, 'Een veelstemmig verhaal. Auteurschap in de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*', in: *Nederlandse letterkunde* 20, 3, 2015, 215-236.
- Braber, H.M. van den, *Van maker naar mecenas (en weer terug). Over giftuitwisseling in de kunsten*. Oratie Universiteit Utrecht. https://www.uu.nl/sites/default/files/2020-01-19_Oratie-Helleke-van-den-Braber-NEDERLANDSTALIG.pdf. Utrecht, Faculteit Geesteswetenschappen, 2021A.
- Braber, H.M. van den, 'Waar blijft die culture of giving? Over de spagaat van het mecenaat, 10 jaar na Zijlstra', in: *Boekman* 126, 33, 2021B, 28-31.
- Braber, H.M. van den, 'Negotiating Authorship and (In)dependence around 1900. The Case of Dutch Literary Magazine De Beweging', in: *Nineteenth-Century Contexts. An Interdisciplinary Journal* [special issue 'The Author exhumed: New Perspectives on Authorship in the Long Nineteenth century'], 41, 4, 2019, 393-407.
- Braber, H.M. van den, 'Reciprocal Interactions and Complex Negotiations: Three Nineteenth-Century Models of Patronage', in: *European Journal of English Studies* [special issue 'Getting and Spending'], 21, 1, 2017, 43-60.
- Braber, H.M. van den, 'De Nieuwe Gids and Its Informal Patronage System', in: *Journal of European Periodical Studies*, 1, 1, 2016, 53-69.
- Braber, H.M. van den, "'Grootsch als een gulden". De Tachtigers en het geld', in: Anne van Buul e.a. (red), *Onnoemelijke dingen. Over taboe en verbod in het fin de siècle* (Rythmus. Jaarboek voor de studie van het fin de siècle, 3), Hilversum, Verloren, 2014, 75-94.
- Braber, H.M. van den, "'Do ut des" rond Multatuli en Jan Kneppelhout. Vormen van interactie tussen weldoeners en kunstenaars in de negentiende eeuw', in: *De Negentiende Eeuw*, 36, 3, 2013, 161-182.
- Braber, H.M. van den, 'Tussen markt en mecenaat. Financiële strategieën van Nederlandse auteurs in de jaren dertig', in: K. Rymenants en J. Robert (red.), *Literatuur en crisis. De Vlaamse en Nederlandse letteren in de jaren dertig*. Antwerpen, AMVC, 2009, 57-69.
- Braber, H.M. van den, *Geven om te krijgen. Literair mecenaat in Nederland tussen 1900 en 1940*. Nijmegen, Vantilt, 2002.

- Braber, H.M. van den, G. Buelens, L.J. Ham, C. Pargentino en T. van den Warenburg, *Naar een versterking van de veerkracht van de boekenwereld na COVID-19*. Utrecht, Universiteit Utrecht, 2021. https://www.uu.nl/sites/default/files/gw_Rapport%20boekenwereld%20en%20covid-19.pdf.
- Braber, H.M van den, S. Bax, N. Geerdink, J. Oosterman en L.J. Ham, 'Echte schrijvers zijn niet te koop. Praktijk en beeldvorming van het economisch profijt van de literaire auteur door de eeuwen heen', in: *Nederlandse letterkunde* 24, 1, 2020, 27-61.
- Broek, A. van den, *Wat hebben mensen met cultuur? Culturele betrokkenheid in de jaren 10*. Den Haag, SCP, 2020. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/02/26/wat-hebben-mensen-met-cultuur>.
- Childress, C., *Under the Cover: The Creation, Production, and Reception of a Novel*. Princeton, Princeton University Press, 2019.
- Dorleijn, G. en C. van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. Nijmegen, Vantilt, 2006.
- EENCA (European Expert Network on Culture and Audiovisual), *The Status and Working Conditions of Artists and Cultural and Creative Professionals*. Zoetermeer/Brussel, Panteia/Vrije Universiteit Brussel, 2020. <https://eenca.com/eenca/assets/File/EENCA%20publicaties/Study%20on%20the%20status%20and%20working%20conditions%20of%20artists%20and%20creative%20professionals%20-%20Final%20report.pdf>.
- Frey, M., *Macht und Moral des Schenkens. Staat und bürgerliche Mäzene vom späten 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Berlin, B&S Siebenhaar Verlag OHG, 1999.
- Fürst, H., 'Subordination and Legitimation of Self-Publishing: Shifting the Basis for Evaluation of Cultural Goods', in: *Cultural Sociology* 13, 4, 2019, 483-502.
- Gaetgens, T.W., *Der Bürger als Mäzen*. Berlin, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1998.
- Gaetgens, T.W. en M. Schieder, *Mäzenatisches Handeln. Studien zur Kultur des Bürgersinns in der Gesellschaft*. Berlin, Fannei & Walz, 1998.
- Geerdink, N., *Dichters en verdienen: De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)*. Hilversum, Verloren, 2012.
- Goede, P. de, E. Schrijvers en M. Visser (red.), *Filantropie op de grens van overheid en markt*. Den Haag, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2018. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/10/18/tk-bijlage-1-wrr-verkenning-filantropie-op-de-grens-van-overheid-en-markt>
- Ham, L.J., 'Sluit de rijen. Botsende cultuurpolitieke visies tijdens het tweede Schrijversprotest (1970)', in: G. Debergh, L. De Taeye en N. Janssens (red.), *Oproer in de Nederlandse letteren* [werktitel]. Gent, Academia Press, nog niet verschenen.

- Hermesen, T., *Kunstförderung zwischen Passion und Kommerz. Vom bürgerlichen Mäzen zum Sponsor der Moderne*. Frankfurt/New York, Campus Verlag, 1997.
- Hitters, E., *Patronen van patronage. Mecenaat, protectoraat en markt in de kunstwereld*. Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel, 1996.
- Jansen, J. en N. Laan (red.), *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen*. Hilversum, Verloren, 2015.
- Klerk, L. de, *Particuliere plannen. Denkbeelden en initiatieven van de stedelijke elite inzake de volkswoningbouw en de stedebouw in Rotterdam, 1860-1950*. Rotterdam, NaI Uitgevers, 1998.
- Kocka, J. en M. Frey, *Bürgerkultur und Mäzenatentum im 19. Jahrhundert*. Berlin, Fannei & Walz, 1998.
- Krul, W., 'De burger als kunstenaar: Nederland in de jaren 1960', in: R. Aerts en H. te Velde, *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de Middeleeuwen*. Kampen, Kok Agora, 1998, 246-271.
- Laan, N., *Medemakers. Sociologie van literatuur en andere kunsten*. Hilversum, Verloren, 2018.
- Mathijssen, M., 'Literaire subsidies in de negentiende eeuw?', in: *Nederlandse letterkunde* 1, 1, 1996, 84-101.
- McRobbie, A., *Be Creative: Making a Living in the New Culture Industries*. Cambridge, Polity Press, 2016.
- Meerkerk, E. van en Q.L. van den Hoogen (red.), *Cultural policy in the polder. 25 years Dutch Cultural Policy Act*. Amsterdam, Amsterdam University Press en Boekmanstichting, 2018.
- Moor, T. de, *Homo cooperans. Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving*. Oratie Universiteit Utrecht. Utrecht, Faculteit Geesteswetenschappen, 2013.
- Nelson, J.K. en R.J. Zeckhauser, *The Patron's Payoff. Conspicuous Commissions in Italian Renaissance Art*. Princeton, Princeton University Press, 2009.
- Newsinger, J. en P. Serafina, 'Performative Resilience: How the Arts and Culture Support Austerity in Post-Crisis Capitalism', in: *European Journal of Cultural Studies*, 24, 2, 2021, 89-605
- Oosterbaan Martinius, W., *Schoonheid, welzijn, kwaliteit. Kunstbeleid en verantwoording na 1945*. Den Haag, Gary Schwartz/SDU, 1990.
- Oosterman, J., H. M. van den Braber, N. Geerdink en L.J. Ham (gastredactie), 'Literaire auteurs en hun verdiensten: een diachrone blik' in: *Nederlandse letterkunde*, 25, 1, 2020, 1-131.
- Pang, L., 'Art and Cultural Industries: Autonomy and community', in: K. Oakley en J. O'Connor (red.), *The Routledge Companion to the Cultural Industries*. Abingdon, Routledge, 2015, 45-55

- Poel, D.E. van der, 'Mijn lieve joncfrouwe heeft mi gebeden iet te dichtene'. Der vrouwen heimelijkheid en de geadresseerde opdrachtgeefster', in: *Nederlandse letterkunde* 1, 1, 1996, 249-257.
- Pots, R., *Cultuur, koningen en democraten. Overheid en cultuur in Nederland*. Nijmegen, SUN, 2000.
- Sleiderink, R., H.M van den Braber, N. Geerdink en L.J. Ham, 'Naar een diachrone blik op de verdienmogelijkheden van Nederlandstalige auteurs', in: *Nederlandse letterkunde*, 25, 1, 2020, 7-26.
- Swords, J., 'Crowd Patronage – Intermediaries, Geographies and Relationships in Patronage Networks', in: *Poetics* 64, 2017, 63-73.
- Voordekunst en Van Dooren Advies, *Leve het geven: een onderzoek naar particulier geven aan creatieve professionals*. (S.l.), (s.n.), 2020. <https://levehetgeven.nl/Leve-het-geven.pdf>.
- Weijermars, J., *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*. Hilversum, Verloren, 2012.

Over de auteur

Helleke van den Braber is hoogleraar Mecenaatstudies aan de Universiteit Utrecht (sinds 2020) en universitair docent Cultuurwetenschap aan de Radboud Universiteit Nijmegen (sinds 2002). Ze promoveerde in 2002 op een onderzoek naar mecenaat in de Nederlandse literatuur tussen 1900 en 1940. Sindsdien doet ze onderzoek naar de theorie en geschiedenis van het geven aan cultuur, naar burgerschap en kunstenaarschap, en naar de productieve en complexe uitwisseling tussen weldoeners en kunstenaars. E-Mail: h.m.vandenbraber@uu.nl